

Џорџ
Елиот
РОМОЛА

Превео
МИЛАН МИЛЕТИЋ

БУКФАЛ Београд

Предговор

Пре више од три и по века, у пролеће 1492. године, нема сумње да је анђеоло зоре, док је широким, спорим крилом замахивао од Леванта према Херакловим стубовима, и од врхова Кавказа, преко снежних гребена Алпа, пут црног крша острва на западу, угледао готово исти онај обрис непомичног копна и немирног мора – исте оне сенке огромних планина поврх истих долина које је и угледао и данас – маслинске горе, борове шуме, и простране равнице, зелене од новог жита или од кишом освежене траве – куполе и торњеве градова поред обала река или, попут шаши, испреплетане с катаркама на кривудавај обали мора, на истим оним местима на којима се и данас налазе. И док је бледа светлост из његовог правца провиривала у човекове насеобине, она је, као и овог тренутка, обасјавала румену топлину голуждраве деце; тихо буђење туге и болести; журно устајање радника са жуљевима на рукама; и одоцнео сан студента који је проучавао звезде или мудраце, то јест, сопствену душу, трагајући за оним скривеним знањем које прекорачује границе човековог кратког живота и указује на свој мрачан пут који, сад кад више никуд не скреће, као славолук залази у непрегледан круг светлости и славе. Велики речни токови који су обликовали животе људи једва да су се променили; а оне друге, животне струје које човековом срцу доносе плим и осеку, куцају истим оним великим невољама, истим оним великим љубавима и страховима. Док нам мисао у стопу прати спори ход свитања, потреса нас упадљива истоветност човекове судбине, која се никад не мења у најважнијим поглављима његове историје – у глади и диринчењу, сетви и жетви, љубави и умирању.

А ако се наша машта, уместо да се препусти бледој светлости свитања, заустави у извесној историјској тачки и причека да ју-

тро пукне, могли бисмо да угледамо град светске славе, чији обриси једва да су се променили од Колумбовог времена, град који попут нетакнутог симбола као да стоји усред бујице човекових послова и подсећа нас на то да и даље више личимо на људе из прошлости него што се од њих разликујемо, исто као што велика грађевинска начела на којима су оне куполе и торњеви подигнути, у човеку буде слику оног што по ширини и дубини надмашује сваку могућу промену. И без сумње, ако би дух фирентинског грађанина – чије су се очи последњи пут склопиле док је Колумбо још чекао и заузимао се за три јадне лађе којима ће испловити из луке Палос – могао да се врати из предела сенки и застане на оном месту на којем и наше мисли застају, нема сумње да би сматрао да међу наследницима његовог родног града и даље наилази на наклоност и разумевање.

Претпоставимо да је таквој Сени било допуштено да поново походи одсјаје златног јутра и да се још једном нађе на славном брегу Сан Минијато, који Фиренцу наткриљује с југа.

Сен је одевена онако како је навикла да се одева за живота: набори његове добро скројене црне, свилене одежде, то јест, *lucio*, спуштају му се у једноличним потезима од врата до чланака; капа му је од обичног сукна, и уз њу је *becchetto*, то јест дугачко парче тканине које слободно виси, које у случају нужде служи као шал, прелази преко продорног лица, можда не нарочито лепог, али с чврстим, добро обликованим уснама, којем глатко избријана брада и подваљак дају израз наочитог човека. То лице притешњено је успоменама на страстан и разноврстан живот проживљен тамо на обалама светлוצаве реке; и, док гледа у приказ пред собом, осећање да га познаје много је јаче од промене коју примећује, стога помишља на то да је могуће још једном спустити се на улице и наставити ужурбан живот тамо где је и прекинут. Јер оно што препознаје нису само планине и река која скреће на запад; нису то само мрачни обронци планине Морело преко пута града и непрегледна равница реке Арно која као да се својом сивкастом раскоши од ниског жбуња протеже далеко до обода Караре; и до стрмих висова Фјезоле и њене круне у облику зидина манастира и чемпреса; и свих оних зелених и сивкастих обронака начичканих вилама које, док гледа у њих, све може да наведе по имену. Он види и друге познате ствари, много ближе путу који је свакодневно преваљивао. Јер, премда му недостају седамдесет или и више кула које су се некад издизале над бедемима и

град опасивале готово као краљевском дијадемом, његов поглед није се заустављао на тој празнини; његов поглед прикован је за јединствени торањ који се, с огромне куполе старе палате у срцу града, према сунцу пружа као витка стабљика неког цвета – торањ који за четири века која су прохујала откад се шетао испод њега није изгледао ништа лошије. Велико кубе, такође, највеће на свету, које је у његовом најранијем детињству представљало само бестидну замисао у глави здепастог човека оштрог погледа – и даље издиже своје огромне превоје и заклања брда. А познате звонике – Ђотове, и далек наговештај њиховог богатог колорита, као и чаробно заштићену Бадију, и друге – некад је посматрао преко рамена своје дадиље.

„Нема сумње“, помишља он, „и данас Фиренцом може да се разлегне звоњава градских звона, на онај достојанствен ударац брэнца које је некад тукло у срцима њених грађана, оглашавајући пожар. А овде, здесна, стоји високо, црно здање цркве Санта Кроће, у којој смо сахрањивали своје најславније, стављали им ловорике на хладна чела и намештали их уз речи хвале крај погребног стега. Само, у оно време Санта Кроће није имала заштиљен врх: ми Фирентинци, исто тако, били смо преплављени великим градитељским плановима за здања која је сва до једног требало извести у камену и мермеру; требало је наћи новац за фреске и светилишта; да и не помињем: поред похлепних *condottieri*,¹ подмитљивих краљева и освојених земаља – наше фасаде и шиљате куле морале су да причекају. Али каквог су архитекту Мала браћа унајмили да им саградили шиљату кулу? Да је саграђена у моје време, Филипо Брунелески или Микелоцо измислили би нешто по другачијој моди – нешто достојно круне Арнолфове цркве.“

На то Сен допусти да му, уз уздах, поглед одлута према градским зидинама, и у том тренутку забави се променом коју је тамо приметио, чудећи се овим модерним временима. Због чега је пет од једанаест јаких капија било затворено? И због чега су, пре свега, срушене куле које су некад биле слава града и служиле за одбрану? Зар је свет постао тако мирољубив и зар, стога, Фирентинци живе у таквом миру да прогананици жељни славе више не кују завере да се, предводећи наоружану руљу, поново докопају града? Тешка су то питања: лакше је и пријатније разумети

¹ Вођа најамничке војске.

оно старо него објашњавати ново. Ономо протиче Арно, а мостови преко њега тамо су где су и некад били – Понте Векио, ни најмање налик другим мостовима на овом свету, дупке пун истих оних чудесних радњица где је наш Дух, сећа се, залазио на свом путу да, рецимо, осмотри како напредује она велика палата коју је мајстор Лука Пити започео да гради од огромних каменних блокова допремљених с брда Боголи, недалеко одатле, или да, можда, обави ситан посао с кројачем у Олтрарну. Изванредна линија Питијевог крова не види се са Сан Минијата; али оно за чим стари Фирентинац жуди није то да погледом допре до исувише амбициозне палате мајстора Луке коју је уградио у себе; он жуди за тим да зађе у оне уске улицице и трг који бруји од живости, тамо где је од својих предака наследио страст према животу. Није ли се ту и даље одвијало оно страсно гласање црним и белим зрнима пасуља? Ко су ових месеци приори, који једу на одмерено приређеним званичним вечерама у палати Векио и, кад се однесу шкембићи и куване јаребице, препуштају се шалама на рачун нездраво дебелих бутина међу том моћном господом? Зар се не лепршају и даље велелепни барјаци на прозорима – зар их и даље, с прикладном разматљивошћу, не деле свака два месеца испод Оркањовог портика?

Живот је за старог Фирентинца имао своје полетне дане кад је и он, исто тако, ходао мермерним степеницама и био један од достојанственика. Његова политика односила се на област ши року попут његовог заната, која се пружала од Сирије до Британије, али је та политика била и небично страсна и руководила се разрађеним практичним интересом, а свој исказ могао је да нађе само на уском пољу предузетништва; само код оних чланова заједнице заклоњење брдима и бедемима у кругу од десет километара, у којој су људи препознавали једни друге док су ходали улицом, свакодневно имали пред очима споменике своје заједнице и били свесни да имају право не само да гласају, него и прилику да се за њих гласа. Волео је почастито које су му указивали, зараду коју је имао, посао у својој канцеларији, свој еснаф, дворану државног већа: волео је и своје непријатеље, а зрно белог пасуља, којим је омрзнуто име држао даље од берзе, пребирао је прстима с већим задовољством него златни флорин. Волео је да своју породицу ојачава добрим савезима, и да, пошто у вечерњем хладу, под својим омиљеним портиком, утаначи задовољавајући брак за свог сина или кћерку, кући пође с тријумфалним сјајем у очи-

ма; под истим тим портиком волео је да игра шах, али волео је и своје заједљиве, па чак и неотесане шале, као ствари нимало недостојне човека подобног за највиши положај у суду. Имао је увид у сва могућа догађања, код куће и ван земље: био је један од „Десеторице“ који су управљали министарством рата, један од „осморице“ који су водили рачуна о унутрашњем реду, један из редова *priora* или сињора који су стајали на челу извршне власти; чак се издигао до престижног места гонфалоњера; био је гонфалоњере у посети папи и посети Млецима; био је комесар најамничке војске Републике, водио је нечувено крваве битке у којима ниједан човек није пао од јуначких рана по грудима – *virtuosi colpi*¹ – него само ако би случајно пао или био изгажен. На тај начин научио је да без горчине сумња у људе; на живот је углавном гледао као на игру умешности, али није био глуп за традиционално јунаштво и честитост неупрљаних руку. Јер човека душа је гостољубива и закупиће се, крајње непристрасно, противречним осећањима и противречним гледиштима. Осим тога, понос је било оно што је код њега било добро натопљено ученошћу поодмаклих година; и није судио сасвим у складу с поимањима обичног света, него у складу са схватањима старог века; и он је, такође, на свом врхунцу, жудео за најбољим рукописима, а мноштво флорина дао је за античке вазе и за ископана попрсја бесмртних ликова антике – неким је – *truncis naribus*² – можда, недостајао нос, али не и аутентичност; а у поодмаклим годинама хитао је да чежњиво осмотри прве странице оног отменог Хомера, једну од првих књига којима се фирентинска штампа тако поносила. Али због свега тога није занемаривао да свој воштани кип, понекад и двоструко већи од природне величине, стави под заштиту Богородице, или да своје грехе окаје у виду изобилних поклона светилиштима оних светаца који животе нису посветили проучавању класичних дела; није се чак устезао од тога да остави дарезљиво завештање за подизање здања монаха, на чији је рачун упућивао многе опоре досетке.

Јер Невидљиве силе биле су моћне. Ко је могао да зна – ко је могао да буде сигуран – да се иза било којег имена које им је подарено није налазила нека гневна сила коју је требало умирити, некаква самилост коју је требало измолити? Зар није драго камење

¹ Од вичних удараца (ит).

² Лица без носева (лат.). Вергилије, *Енеида*, VI 497 (о Дејфобу).

лековито, премда само притискају прст? Не носе ли све ствари оно окултно? Лукретије је можда у праву – он припада старини, а и велики је песник; Луиђи Пулђи, исто тако, под сумњом да не верује ни у шта од крова навише (*dal tetto in su*), увелико је одавао утисак да се за столом на којем се служи вечера појављује баш онда кад вино и досетке просто полете, премда је био тек песник обичног језика. Било је и учених људи који су сматрали да је Аристотел, најмудрији од свих људи (осим, ако је Платон био мудрији?), у суштини био философ без било какве вере; а слободоуман научник треба да се позабави свим спекулацијама. Међутим, коначно, може да се покаже да они који поричу веру уопште нису у праву; нипошто, чак се очигледно показује да такав није у праву, за њим сати промичу у круг и кад га обиђу пред њега излазе смркнутијих лица. Јер, зар није свет постао хришћански? Зар није он био крштен у цркви Светог Јована, чије кубе улива страхопоштовање симболима предстојећег суда, и на чијем је олтару распет Лик који до савршенства ремети задовољство у човековој души и свету? Наш оживљени Дух није био пагански философ, а ни философски настројен пагански песник, него човек из петнаестог века, са својим необичним, наслеђеним скупом веровања и неверовања; епикуровске левитације и фетишистичког страха; непојмљиво ситничава етика коју је рецитовао наизуст и сирове страсти исказане дечијом плаховитошћу; склоност према самоповлађујућем паганизму и неизбежном потчињавању људској савести која је, у бури новог развоја, простор пунила необичним предсказањима и наговештајима.

Можда се он смешио и сумњичаво одмахивао главом док је слушао једноставан народски говор папе Анђелика, који само што се није појавио и донео нов поредак ствари, прочистио цркву од симоније, а животе свештеника од скандала – стање ствари које се увелико разликовало од оног какво је било под Иноћентијем VIII, исувише препредењог трговца и политичара да би се на побољшања обзирао као на нешто због чега вреди уносити се у прорачуне. Свеједно, осећао је зло свог времена; јер био је човек државничког духа, а дух државника никад не може да буде до краја неморалан, будући да му се у средишту налази старање за опште добро. На Кварезиму, то јест на Велики пост године 1492, кад је умро, он је у својим поодмаклим годинама, и даље на ногама, у цркви Сан Лоренцо, не без извесне смесе задовољства, слушао проповед доминиканског фратра по имену Ђироламо Саво-

нарола који је, ретко одважно, осуђивао светољубље и порочне навике свештенства, и инсистирао на дужности хришћана да се не окрећу лагодном животу кад зло тријумфује на високим положајима, и да своје богатство не траће на спољашњи сјај, па макар то било и на цркве, кад њихови ближњи пате од оскудице и болести. За старчеве уши, фратар је своје учење отегао преко сваке мере; ипак, била је незаборавна ствар видети како је проповедник до те мере дирнуо своју публику да су жене чак поскидале свој накит и уступиле га да се прода у корист сиромашних.

„Био је човек вредан пажње, тај игуман манастира Светог Марка“, размишља наш Дух; „донекле арогантан и строг, можда нарочито у осуди исхитрене освете. Ах, *Iddio non paga Sabato*¹ – плата за човекове грехе често иде уз напојницу, а ја сам, у дуго-трајном благостању, видео непопустљиво ушанчену порочност. Али доминикански фратар, који је хтео да дирне људе – како би он могао да буде скроман? Можда је он био донекле мање пркосан и осоран према Лоренцу де Медићију, чија је породица у ствари подигла цркву Светог Марка: зар је та свађа уопште окончана? А наш Лоренцо, с неприметно избеченим очима и префињеним унутрашњим видом, зар је он прегурао ону болест у Каређи? Било је то само јадно, неспокојно лице које је требало да склони од света који му је толико тога дао, а било је озбиљних сумњи у то да је његов лепушкасти син играо улогу Ровоама. Како се све то завршило? Коју би страну требало протерати и овог тренутка јој опустошити куће? Има ли неког од наследника неупоредивог Лоренца, према коме се велики Турчин показао тако великодушним да му је на поклон слао ретке животиње, ретке реликвије, ретке рукописе, то јест одбегле непријатеље, све у складу са склоностима хришћанског Величанственог, који је у исти мах и учен и побожан – и, такође, помало осветољубив? А који је славни учењак диктирао латинска писма Републике – који ватрени филозоф је у катедрали Дуомо подучавао о Дантеу и затим одлазио кући да саставља тешке увреде на рачун оца и мајке оног несрећног критичара кога је, можда, ухватио у томе да не познаје класичан изговор? Зар су наше најмудрије главе склоне савезу с папом и Рењом, или се радије окрећу беседницима из Француске и Милана?

¹ Бог не плаћа суботом (ит.).

О томе би могло да се сазна на улицама, доле испод, на тим драгим мермерним плочницима испред цркве и у заклону Портика, где наши грађани, мора да, као и некад, и даље трачаре и расправљају, испаљују горке и веселе досетке. Јер, зар нису сва добро позната здања на окупу? За ових безбројних година, промене и нису биле тако велике. Сићи ћу доле и послушаћу – прошетаћу се познатим плочником и још једном послушнути језик Фирентинаца.“

Хитај, врли Душе! Јер промене су велике, а језик Фирентинаца биће права загонетка за твоје уши. Али ако идеш доле, не петљај се с политичарима, ни на мермерним плочницима, ни било којем другом месту; не постављај питања о трговини у Калимари; не збуњуј се распитујући се за ученост, световну или монашку. Само се загледај у сунчеву светлост и сенке на великим зидинама, солидне грађе и сачуване у својој слави; загледај се у лица дечице док, као сунчева светлост, избијају на сенкама старине; загледај се, ако баш хоћеш, у цркве и послушни исто оно појање, осмотри исте оне слике као у старо време – слике добровољног страдања за велики циљ, благотворну љубав и предстојећу славу; погледај жива лица окренута небесима и усне које посежу за старим молитвама, тражећи помоћ. Те ствари нису се промениле. Сунчева светлост и сенке показују своју стару лепоту и ујутру, у подне и у сутон буде старо стезање у грудима; дечица су и даље симбол вечног брака љубави и дужности; а људи и даље чезну за владавином мира и правдом – и даље признају да је најдостојнији онај живот који се свесно добровољно жртвује. Јер, папа Анђелико још се није појавио.

КЊИГА I

1

СТРАНАЦ, БРОДОЛОМНИК

Портик Ђеркијевих налазио се у срцу Фиренце, опасан лавиринтом уских улица с оне стране цркве Бадије, коју странац данас ретко обилази, осим ако не тумара у потрази за извесном крајње једноставном капијом на којој стоји следећи натпис:

QUI NACQUE IL DIVINO POETA.¹

Иста ова улица у Дантеовим ушима одзвањала је од повика и жестоких обрачуна сукобљених породица; али у петнаестом веку, оне су одзвањале од безазлених свађа и масних досетки гаргаша из сукнарских квартова Сан Мартино и Гарбо.

Под овим портиком, у рано јутро 9. априла 1492. године, два човека нису скидала поглед један с другог: први је био незнатно погнут и гледао је надоле испитивачки радознало; други, залегао на плочник, гледао је увис запрепашћеним погледом неочекивано пробуђеног спавача.

Прво је проговорила ова усправна прилика. Био је то човек седе браде, плећат, управо од оних који су, како се то у Тоскани каже, обликовани песницом, а дотерани пијуком; али сујетна озбиљност која се урезала у дубоке бразде по његовом челу и уснама као да је настојала да предупреди све могуће презриве закључке изведене из брзоплето сазданог обличја којим је Природа обдарила његову спољашњост. Он одложи на плочник велику, добро набијену врећу од коже, а испред себе окачи торбарску корпу, делимично искићену женским стварчицама, као што су

¹ Овде је божанствени песник рођен (ит.).

конац и игла, а делимично парчићима стакла, по свему судећи набављених у замену за ову робу.

„Младићу“, рече он, показујући на прстен на руци прилике која се опружила по плочнику, „кад ти подбрадак буде красио пристојан рез, схватићеш да има и нечег бољег од тога да на ћошку улице дремаш с прстеном као што је овај. Светог му ’ванђеља! Само да се пре два минута неко други нашао изнад тебе, а не ја – јер Брати Феравеки није од лоповске братије. Мачка не би могла да смаже свог миша да га не ухвати живог, а Брати не ужива у добити ако не мирише на цењање. Ама, младићу, пре три године онај Свети Јован, светац, наместио ми је мртваца на пут – слепог просјака, с капом лепо обрубљеном новчићима – али, ако ми верујеш, стомак ми се превртао од новца за који се нисам цењао, све док ми није синуло да ми Свети Јован дутује новчиће за оно што сваке године потрошим на пост; осим тога, покопао сам тело и платио за мису – мислио сам да је то поштена погодба. Ал’ како сад то да младић с лицем *tesser*¹ Светог Михајла спава на постељи од камена, а ветар му дође уместо завесе?“

Ошамућен, тек пробуђен слушаца једва да је разаберао дубоке грлене звуке говорника, али је разумео онај покрет према свом прстену: напола механички, он покорно погледа надоле према прстену, скину га и гурну у свој гуњ, у исти час придижући се и протежући.

„Младићу, тај огртач и те чакшире не иду уз тај драги камен“, рече Брати обазриво. „Свако би могао да каже да ти је светац послао покојника; ал’ ако си узео драгуљ, надам се да си покојника сахранио – и да си у стању да му заузврат приуштиш једну-две службе.“

Телом слушаоца као да је прострујало нешто попут болног дрхтаја и спречило га да безбрижно протегне руке и груди. На тренутак се мргодно окренуо према Братију; али одмах је повратио изглед равнодушности, подигао црвену левантску капу, која му је попут велике кесе, висила преко левог ува, забацио своје дугачке тамно-смеђе коврце и, пошто је бацио поглед на своју одећу, осмехнуо се и рекао:

„Право кажеш, пријатељу: моја одећа каљава је као некакво старо једро, и не само да је као некакво старо једро, него ју је прскало море, као уосталом и киша. Чињеница је, ја сам у Фиренци

¹ Господин (ит).

странац, а кад сам прошле ноћи стигао малаксалих ногу, више ми се допало да се испружим у углу овог гостољубивог портика него да даље тумарам у потрази за преноћиштем које би могло да се покаже као гнездо крвопија од не једне феле.“

„Странац, црн од чађи“, рече Брати, „јер речи ти се просто топе из уста, тако да хришћанин и Фирентинац не разликује куку од чивилука. Али ти ниси из Ђенове? По кроју одела, рекло би се да си из Венеције?“

„У овом тренутку“, рече странац, осмехнувши се, „мање је важно то одакле долазим од тога куда могу да пођем на доручак. Овај твој град почиње да ме гледа попреко: можеш ли да ми покажеш пут до неке живахније четврти где могу да добијем храну и смештај?“

„То могу“, рече Брати, „и имаш среће, младићу, што сам баш јутрос наишао из Ровецана и што сам скренуо са свог пута за Меркато Векио да бих се помолио у цркви Бадији. Кажем ти, имаш среће. Али остаје да се види какав је мој интерес у целој ствари. Ништа за ништа, младићу. Ако ти покажем пут за Меркато Векио, тако ти свеца заштитника, допусти ми да се побринем за ту твоју флекаву одећу, кад се средиш – као што без сумње хоћеш.“

„Договорено, Светог му Николе“, рече овај други, смешећи се. „Али, да пођемо сад на Меркато који помињеш, јер осећам потребу за нечим бољим од овог мог гуња за којим жудиш.“

„Жудим? Никако“, рече Брати, упртивши торбу на леђа и кренувши даље. Али, он застаде са својим одговором и прасну громогласно, неотесано, не разликујући се нарочито од шкрипе и стругања запрежних кола: „*Chi abbaratta – baratta – b'ratta – chi abbaratta cenci e vetri – b'ratta ferri vecchi?*“¹

„Вреди мало више него ништа“, рече одмах затим, повративши глас којим је обично говорио. „Чакшире и приде уз њих, твоја одећа не вреди пуно. Ипак, ако имаш петљу да станеш на ноге уз помоћ лауте вредније од било које нове, или мача који је носио Ридолфи, или оченаша од најбоље врсте, могли бисмо лепо да се погодимо, уз мали попуст на одећу; јер ја, овако неутледан какав овде стојим, имам најбоље снабдевен дућан у Феравекији, а то је одмах иза Мерката. Нека је слава Богородици! Није то тиква да је

¹ „Ко хоће да тргује дроњцима, сломљеним стаклом или старим гвожђем?“

О роману *Ромола*

Боравећи у Фиренци, године 1860, Џорџ Елиот (1819–1880) долази на „велику замисао“, о чему пише Џону Блеквуду на свом повратку у Енглеску. Настоји да ствар одржи у тајности, схватајући да ће јој за спровођење замисли у дело увелико бити неопходни „својско изучавање и труд“, али у исти мах она „жуди да отпочне с писањем.“ Како је убрзо затим објаснила, „замисао“ је историјски роман, чија се радња одвија у Фиренци, у време Савонаролиног успона и тешког суноврата. Потом још једном посећује Фиренцу, с пролећа 1861. године и, маја и јуна, остаје тамо тридесет четири дана, потпуно се посветивши „посматрању улица, проучавању књига, слика у старим књижарама или у Маљабекијевој библиотеци...“ Књиге које чита током друге половине 1861. пружају извесан увид у правац изучавања: Виларијев и Бурламакијев животопис Савонароле, Макијавелија, Петрарке и других италијанских аутора, Сисмондијеву историја италијанских градова-држава, као и стално освртање на Гибона, Халама и Мураторија.

Ромола означава преокрет у књижевном животу Џорџ Елиот; етичко учење, које је тако истакнута црта у њеном уметничком животу, премда је суштински истоветно, исказано је необично јасно. „Можда није неважно“, износи она у писму америчком сабеседнику, „у вези с разликама које изгледа опажете између мојих ранијих и каснијих остварења, премда верујем да постоји извесан успон у схватању других и у сопственом неповерењу, рећи да није било никакве промене у тачки из које посматрам наш живот још откако сам саставила своју прву књигу *Призори из црквеној живојш*. Свака приметна промена мора да се тиче нечег чега нисам ни свесна...“

Први део *Ромоле* појавио се у часопису *Корнил*, у броју за лето 1862, а цео роман објављен је до лета следеће године. *Корнил*,

назван по истоименој лондонској улици, окупљао је ауторе попут Елизабет Гаскел, Артура Конана Дојла, Алфреда Тенисона, Џона Раскина, Вилкија Колинса, Шаролоте Бронте, а један од уредника био је и Вилијам Текери, у оно време велики књижевни супарник Чарлса Дикенса. После објављивања романа, уредник Џорџ Хенри Лоис, пише старим пријатељима Џорџ Елиот: „Маријана у потпуности живи у XV веку и сваки час се обрадује кад чује да је њена књига добро примљена у друштву истанчаних духова... премда није, и не може, да буде нарочито популарна. Чујемо да су у Фиренци усхићени и изненађени тиме да је књига дело странца, као да Италијан никад не би успео да састави ништа слично!“

С друге стране, Џорџ Елиот је парадокс, јер читалац одмах запажа колико је она морална, с колико поштовања и озбиљности прилази вери, колико је посвећена, колико је искрено и дубоко религиозна, да би човек тешко могао да поверује да је она, у ствари, атеиста. И не чуди то што је њен издавач, кад је почела да пише под псеудонимом, мислио да је аутор свештено лице. Маријана Еванс, девојка која ће постати Џорџ Елиот, у причи о односу Ромоле, свог књижевног лика, и Савонароле, духовног ментора из романа, као да проналази огледало за свој однос према хришћанству. Године 1841, у својој двадесет другој, Маријана, то јест Мери Ан Еванс, долази до уверења да је *Библија* историјски нетачна, а њене философске импликације понижавајуће, да је Јехова племенски мит који, чак и да је стваран, није достојан богослужења, а Исус из Назарета само мудри учитељ чији живот и смрт немају значаја за спасење. У том тренутку она прекида с културом у којој је васпитавана, с људима с којима је повезана најдубљим природним осећањима и друштвом које морал изједначава с хришћанством. У извесном смислу, остатак њеног живота може да се посматра као покушај помирења с исходом оваквог отпадања од вере и предочавања увида до којих она стиже пишући под псеудонимом Џорџ Елиот.

Поред тога што сеже у историју Фиренце, италијанску ренесансу, и поред тога што преплиће стварне личности с књижевним ликовима, *Ромола* је у извесном смислу и прича о аутору. Фра Ђироламо Савонарола и Ромола, Тито Мелема и Николо Макијавели, Балдасаре и Пјеро ди Козимо, све су то архетипови бескрајног преплитања врлина и недостатака. Могли бисмо да кажемо да, као што црни Арно вечно протиче срцем Фиренце, тако исто човекова душа као тема вечно надилази све друге: похлепа, освето-

љубивост, грамзивост, незахвалност, лакомисленост непрестано се преплићу с љубављу, разумевањем и праведношћу. Увек хваљена као изузетно умешан приповедач, овде је Елиот своје ликове довела до савршенства, и то не само главне – Ромолу, Тита Мелему и Фра Ђиролама – него и оне споредне, берберина, торбара, шашавог сликара Пјера ди Козима и Балдасареа, можда и претерујући у њиховој заокружености, уместо да их остави у извесном смислу недореченим и тако у читаоцу покрене ону преко потребну имагинацију. Сваки лик дочарава макар по једно од ових испољавања душе, а судбина свих њих није увек у њиховим рукама, колико год се трудили да је не испусте. Готово као да експериментише и разматра филозофски и етички исход, она је своје ликове поставила изван сваке теорије. „Нема ниједне моје књиге за коју бих могла да се, као код ове, закунем у то да сам сваку реченицу исписала сопственом крвљу“, писала је Џорџ Елиот о *Ромоли*, додајући да је труд који је уложила у роман био тако велики да је рад на „књизи започела као млада жена, а окончала га као старица“. Али с друге стране, кроз своју фикцију, као „експериментални живот“ у форми реалистичког романа, она анализира приличан број моралних дилема свог времена, заогрћући их у ренесансно рухо.

Предочавајући давно ишчезли свет, она предочава и морална питања која ипак нису ишчезла и премда је свет фикције код ње дубоко идиосинкретички, она и данас успева да пружи исказ о помирењу духовне потребе човека у свету опрхваног савременим дилемама.

Џорџ Елиот, заогрћући своје идеје у свет фикције, успева да дочара ликове који у нама живе за сва времена. То и јесте разлог због којег она не престаје да код данашњих читалаца закупа ма-шту и подстиче интелект.

Милан Милетић

Садржај

Предговор	7
-----------------	---

Књига I

1 – Странац, бродоломник	15
2 – Доручак у замену за љубав	29
3 – Берберница	33
4 – Први утисци	45
5 – Слепи учењак и његова кћерка	48
6 – Освит наде	62
7 – Учена препирка	78
8 – Лице у гомили	84
9 – Откуп за човека	97
10 – Под платаном	105
11 – Титова недоумица	116
12 – Благо надхват руке	120
13 – Сенка Немесе	132
14 – Сеоски вашар	139
15 – Порука на самрти	154
16 – Фирентинска досетка	162
17 – Испод трема	175
18 – Портрет	181
19 – Старчева нада	188
20 – Дан веридбе	191

Књига II

21 – Фиренца очекује госта	201
22 – Затвореници	208
23 – Накнадна размишљања	216
24 – У катедрали	219

25 – Испред катедрале	224
26 – Рухо страха	229
27 – Млада жена	234
28 – Насликано сведочанство	244
29 – Тренутак тријумфа	249
30 – Осветникова тајна	256
31 – Воћка је засађена	265
32 – Откровење	270
33 – Балдасаре склапа познанство	279
34 – Нема места покајању	287
35 – О чему се размишљало у Фиренци	299
36 – Аријадна одбацује круну	302
37 – Дарохранилица је откључана	312
38 – Црна слова постају магична	316
39 – Вечера у Руђелаијевим вртovima	322
40 – Глас одвраћања	339
41 – Повратак	347

Књига III

42 – Ромола у својој улози	351
43 – Невидљива Госпа	358
44 – Видљива Госпа	364
45 – Код берберина	370
46 – Под уличном светиљком	378

Књига IV

47 – Удар	387
48 – Противудар	390
49 – Пирамида бескорисних предмета	396
50 – Теса ван куће и код куће	401
51 – Преобраћење Мона Бриђиде	411
52 – Пророчица	416
53 – На Сан Минијату	423
54 – Вече и јутро	428
55 – Ишчекивање	431
56 – Друга жена	434

57 – Због чега је Тито био безбедан	445
58 – Коначно разумевање	451
59 – Молба	457
60 – Губилиште	466
61 – Одлазак	472
62 – Благослов	476
63 – Сјајни планови	481
64 – Пророк у својој ћелији	492
65 – Оглед ватром	500
66 – Карневал Фурија	507
67 – Ишчекивање поред реке	511
68 – Ромолино буђење	517
69 – Повратак кући	526
70 – Поновни сусрет	529
71 – Признање	534
72 – Последња тишина	540
Епилог	545
Именик и глосар	549
О роману Ромола (М. М.)	565